

Forrás: http://www.gomorország.sk/?detail=g200904_8.xhtml

Kiss László

A császármetszés felvidéki úttörője: Pongrácz Mihály (1805–1879)

„Habent sua fata libelli” (a könyveknek megvan a maguk sorsa) – állította már a Kr. u. 2. században a római Terentius Maurus. Ám az orvostörténészek jól tudják, ugyanez elmondható a műtétekről is. Utóbbiak közül is – története érdekességét tekintve –, kiemelkedik a császármetszés, orvosi nevén a „sectio caesarea”. E műtét során a természetes úton (a hüvelyen át) történő szülés helyett egy operációval, a hasfal átmetszésével és az anyaméh megnyitásával az orvos emeli ki a magzatot a méhből. A császármetszés „világtörténetével” az orvostörténészek részletesen foglalkoznak, több ilyen munka magyar nyelven is hozzáférhető. Jürgen Thorwald 1956-ban „a sebészek évszázadáról”, a XIX. századról írt német nyelvű könyvét már 1959-ben lefordították, {1} s ennek egyik fejezete foglalkozik a korábban csak seborvosok, sebészek által végzett életmentő műtéttel. Szabó András nemcsak a műtét történetét, hanem annak ikonográfiáját, azaz a császármetszés képzőművészeti, képi ábrázolásának történetét is feldolgozta gazdagon illusztrált könyvében. {2} A téma legfrissebb, korrekt, levéltári adatokon (is) alapuló feldolgozása a budapesti Orvosi Hetilap hasábjain jelent meg 2002-ben. {3}

A császármetszés történetének e gazdag forrásából mi most csak egy sajkányit merítünk. Egy sajkányit, ám nem akármilyen történetet: a történelmi Magyarország területén második – Szlovákia területén valószínűleg az első – császármetszés történetét. A történet hiteléhez nem férhet kétség, hiszen azt maga a „műtevő”, Pongrácz Mihály tette közzé a kor egyetlen magyar nyelvű orvosi lapja, a Bugát Pál professzor és Flór Ferenc doktor által szerkesztett Orvosi Tár hasábjain, 1839-ben.

Pongráczot 1839 nyárutó (augusztus) havának 5. napján hívták el egy 40 éves, először szülő (primipara) nő ágyához, miután a vizsgáló bába „a magzat rendetlen fekvését” észlelte. Pongrácz megvizsgálta a nőt. A medencét szűknek, a magzatot viszont túl nagynak találta – ráadásul a magzat nem „normális” (függőleges), hanem keresztben fekvő helyzetben, előrelógó karral ékelődött be a szülőútakba. A felsorolt, s a természetes úton történő szülést lehetlenné tevő körülmények „ingerlő okot” (javallatot, indikációt) képeztek a terhesség művi befejezésére. A műtetre másnap, augusztus 6-án került sor:

„A veszedelmes műtétre leginkább bátorított a szülő erős alkata, vidorsága, lelki ébersége s maga kívánsága; - midőn hanyatti vízirányos fekvésben a hasfalak felmetszése a köldökön alól a farcsontok felett a fehér vonal mentében csekély vérzéssel megtörtént, jó segéd, megyei sebész segítségével a méh is illető nagyságra megnyitott, s belőle a fejével és derekával keresztben, farával felfelé fekvő gyermek kettőnk ereje által kihuzatott a szülőnek mindaddig erős maga tartásával és erejének csekély csökkenésével, mi után a szülep (placenta, méhlepény – K.L.) is a nyitott seben keresztül kivétt, de véghetetlen méh vérzéssel, mellynek a seb hirtelen és jó renddel tett véres összefoglalásával kívánt a műtevő ellentállani, de hasztalan, mert a görcsös kemény méh össze nem húzódván, a kötözés elmúltával a szenvedő asszony halaványulni, érverése csökkeni, ájulni, csuklani, görcsösen vonaglani

kezdet, s a műtétel után mintegy fél óra múlva meg is halt.”

A „műtevő” megjegyzésre méltónak találja azt a tény, hogy a már nem fiatal nő terhesen ment férjhez, és másállapotát titkolandó, „hasát szoros ruhával áltövezve varva tartotta mindég”. Az eset alapján Pongrácz felhívta a törvényhatóságok figyelmét, hogy jobban gondoskodjanak a megfelelő sebészi és szülési „eszközökről”, nehogy orvosaik úgy járjanak, mint jómaga: „...midőn is az egy késből álló készületnél a megyei sebészt kérdeztem: mit csinálunk, ha ez az egy kés is el talál romlani? Azt felelte »van neki egy rossz, majd azt meg köszörüljük« mi meg is történt, de reá szükség nem volt!”

Sajnos, Pongrácz nem közölte a császármetszés helyszínét, így csupán feltételezzük, hogy az Losonc lehetett, ahol Pongrácz Nógrád vármegye másodfőorvosaként éppen 1839-ben letelepedett. Az addigi losonci orvos, Baintner Ferenc (1805–1883) ugyanis a megyeszékhelyre, Balassagyarmatra költözött, ahol a megyei főorvosi (fizikusi) funkció várt reá. {4} Megdöbbenő, s a „hálás utókor” jelzőjét megkérdőjelező tény: Pongrácz Mihály nem szerepel sem a Magyar Életrajzi Lexikon, sem a helyileg illetékes Slovenský biografický slovník megfelelő köteteiben. Kritika illeti az orvostörténet írást is, hiszen a Kapronczay Károly által összeállított, 2004-ben, Budapesten megjelent Magyar Orvoséletrajzi Lexikon sem említi Pongráczot. Ez azért is elgondolkodtató, mert Pongrácz 1839-es „császármetszés”-leírását 1926-ban Tóth István egyetemi tanár teljes egészében újraközölte, kihangsúlyozva, hogy helyesíteni kell „a magyar irodalomban említeni szokott azon adatot, amely szerint az első császármetszést nagy Semmelweisünk végezte”. {5} A Borovszky-féle, 1911-ben megjelent megyei monográfia is mindössze az 1867. április 25-én megtartott tisztújítás kapcsán említi őt: „Az orvosi karban az 1861. évi tisztválasztás figyelembe vételével főorvos: Baintner Ferencz dr., második főorvos – ez alkalommal fizetés nélkül – Pongrácz Mihály dr.” {6}

Próbáljuk meg tehát a korabeli lapok, orvostörténeti publikációk mozaikdarabjaiból összerakni Pongrácz Mihály portréját. 1805-ben – más forrás {7} szerint 1804-ben – a Veszprém megyei Felsőőrön született, református szülők gyermekeként {8}. Bátyja, Pongrácz János Veszprém megye „rendes seborvosa”-ként lett hivatása áldozata – a megyei fogház betegeit ápolva, „petécsláz” {9}-at kapott – 1844. április 16-án. Mihály a pesti orvosi karon 1835-ben fejezte be tanulmányait. Orvos avató értekezésének (disszertációjának) csak a címdala volt latin, maga a szöveg veretes, reformkori magyar nyelvezettel íródott. Az Értekezés a csonttörésekről általánosan és különösen magyar címmel is közreadott, 135 (!) oldalas disszertációt a szakértő Dörnyei Sándor „nagyon igényes” műnek tekinti: „Először a törés és a kezelés általános kérdéseit (okok, diagnózis, a gyógyulási folyamat, a kezelési eljárások: a csontvégek helyzetétele, együtt tartása, a gyógyulás ellenőrzése, a szövödmények elhárítása) foglalja össze. Kitér a sérült fekvőhelyére, a pólyázásra, a nyújtó készülékekre. Azután sorra veszi a különböző csontok kezelését (koponya, törzs, végtagok). Az általános részben összefoglalt kérdéseket itt az egyes csontokra alkalmazva, speciális szempontokkal, technikákkal kiegészítve tárgyalja a sebészi töréskezelést”. {10}

A „királyi egyetem betűivel”, Konkoly Thege László táblabírónak ajánlott, Budán kiadott kis kötet több figyelmet érdemelne az orvostudomány és különösen a sebészet magyarországi története iránt érdeklődők részéről! Nemcsak terjedelme, hanem főleg tartalma, nyelvezete miatt a legjobb tíz magyar disszertáció közt lenne a helye – igazán megérdemelne egy reprint kiadást.

Pongrácz témaválasztása nem lehetett véletlen: röviddel az orvosdoktori cím megszerzése után, az 1836/37-i tanévben a „sebészdoktori” titulust is megszerzi a pesti orvosi karon. {11} Orvosi pályafutását Pesten kezdte, Stáhly Ignác (1787–1849) sebészprofesszor asszisztenseként. {12} Lehet, hogy az ő ajánlására – Stáhly 1826-tól Nógrád vármegye

táblabírója – kerül 1839-ben Losoncra, mint a megye másodfőorvosa. Fentebb taglalt császármetszésével hamarosan mint jól képzett, bátor, a sebész szikét is jól forgató orvosdoktor „mutatkozott be” – nemcsak Nógrád megyének, hanem az Orvosi Társaság segítségével az egész országnak. A szegedi városi orvos, Knie Márton 1785-ben halott nőn végzett császármetszését követően valószínűleg ez volt a második, élő nőn azonban az első „sectio” magyar földön. {13} Egyébként Pongrácznak az (orvosi) közügyek iránti érdeklődése nem volt szalmaláng természetű: amikor 1841-ben megindul a magyar orvosok és természetvizsgálók mozgalma, Pongrácz szót emel a közegészségügy törvény útján való rendezése és a megyei főorvosoknak „a szegődményesek” sorából való kiemelése érdekében. {14} Részt vett az 1842-ben Besztercebányán megtartott harmadik (a Pesten kívüli első) vándorgyűlésen is.

Az Orvosi Társasággal jó kapcsolata lehetett már a pesti évei alatt is. 1839. március 3-án „Pongrácz Mihály orvossebész tudor” aláírással jelentette meg Száj rákfene tökéletes gyógyulása c. esettanulmányát. {15} Az írásból kiderül, hogy Pongrácz „Stáhl kir. tanácsos és Pólya {16} orvos tudor urak”-kal tartott konzílium alapján részesített kórházi kezelésben egy 34 éves, már öt éve „bujasenyvben” (vérbajban, szifiliszben – K. L.) szenvedő férfit. A kezelés részletei csak az orvostörténezt érdekelhetik, azt azonban érdemes megjegyezni, hogy a pályakezdő Pongrácz cikkéhez maga a szerkesztő, Flór Ferenc fűzött Toldalékot az ibolós {17} higany készítményekről címmel. Mint jeleztük, Pongrácz nem csak „belorvos”, hanem a „külső bajok” (ide számították a sérüléseken, töréseken kívül a bőrbetegségeket is!) orvoslásával foglalkozó seborvos, sebész is volt. Ám ő tekinthető Nógrád megye első szülész/nőgyógyász orvosának is – nem csak 1839-i „császármetszése” miatt. 1841-ben ugyanis egy újabb esettanulmányt jelentetett meg az Orvosi Társaságban, melynek már a címe is egyértelműen jelzi a „nőgyógyászati” témát: A méhhüvely tökéletes elválása s helyéből kifordulása.

A részletek ismét csak a szakember számára értékesek. Két megjegyzés azonban segít árnyaltabbá tenni doktorunk orvosi és emberi portréját. Írásából kiderül, hogy az előreesett és elhalt hüvely helyébe képződött „új méhhüvely Rickord tükrével megvizsgáltatott”. {18} Philippe Ricord (1800–1889) párizsi kórházi főorvos a vérbaj (szifilisz) kezelésének nemzetközi tekintélye volt. Hogy az általa feltalált eszközt Pongrácz már használta, arra utal, hogy Nógrád megye másodfőorvosa nemcsak a tudását pallérozta állandóan, hanem orvosi eszköztárát is a legmodernebb darabokkal bővítette. Második megjegyzésünk: Pongrácz a sikeres kezelést követően sem tekinti lezártnak az esetet! „Mi történendik bekövetkező szülés alkalmával, közlő arra nézve egész figyelmét igéri.” E sorok jelzik, hogy Pongráczot nem csak az „orvosi eset” érdekli, hanem az emberi sors is!

Humanizmusának egyéb dokumentuma is fennmaradt a korabeli orvoslap hasábjain. Amikor Schuster János (1777–1839), a pesti egyetemen a gyógyszerészet professzora, a magyar orvosi és gyógyszerészeti műnyelv egyik megteremtője elhunyt, emlékét többek közt az ún. „Schuster-féle árva” intézményével kívánták megőrizni. Ez annyit jelentett, hogy egy alapítvány kamataiból évente egy-egy orvos, seborvos vagy gyógyszerész árván maradt gyermekét támogatták. 1844-ben Pongrácz Mihály „folyamodás”-t küldött be a „gyámküldöttség”-hez, s abban „néhai Pongrácz János testvérbátyjának, t. Veszprém-megye rendes seborvosának elmaradott árváját, Pongrácz Eleket Schuster árvául kineveztetni kéri”. {19} A bevezetőnkben már említett seborvos kilenc gyermeket nevelt özvegyen, miután felesége 1843-ban „szülés utáni méhvérzés” következtében elhunyt. A most szóban forgó kötetnek egyébként van még egy fontos Pongrácz-vonatkozása. A szerkesztők azzal is megköszönték a lap támogatását, hogy egy-egy kötetet a „lelkesebb pártolóknak” ajánlottak. 1844-ben pl. Tormássy Lajosnak (1784–1867) és felső eőri Pongrácz Mihálynak.

S ha már szóba kerültek a rokoni, családi kapcsolatok, Pongrácz Mihály családi állapotáról

sajnos semmilyen adattal nem rendelkezünk. Lelkes helytörténészekre vár a feladat, hogy Pongrácz losonci éveit feltérképezzék, további orvosi sikereit/kudarcait dokumentálják. Megyeszerte híres orvos lehetett; 1864 júniusában elhívták őt a kanyaróban megbetegedett Madách Imre betegágyához is. {20}

Nem tudjuk, Pongrácz mikor fejezte be orvosi tevékenységét. A magyar orvosok és természetvizsgálók 1867-ben, Rimaszombatban tartott XII. vándorgyűlésén még „losonci orvosként” szerepel a résztvevők névsorában. Később valószínűleg Pestre költözött, ott halt meg 74 éves korában, 1879-ben. {21}

Mint jeleztük, Pongrácz Mihály neve, tevékenysége szinte teljesen feledésbe merült. Ezt enyhítendő, 2004-ben a császármetszés történetéről írva, a szlovák nőgyógyászok számára felidéztek alakját. {22} Reméljük, e mostani kis dolgozat elősegíti emlékének megőrzését Losoncon is, ahol talán egy emléktáblát is megérdemelne, mint a magyar szülészet/nőgyógyászat jeles alakja, a császármetszés egyik magyar úttörője.

IRODALOM

- Borovszky Samu (szerk.) 1911: Nógrád vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest
- Dörnyei Sándor 2001: Régi magyar orvostudományi értekezések. Második kötet, Borda Antikvárium, Budapest
- Gortvay György 1953: Az újabbkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története. Akadémiai Kiadó, Budapest
- Högyes Endre (szerk.) 1896: Millenniumi Emlékkönyv a budapesti királyi tudományegyetem orvosi karának multjáról és jelenéről, Magyar Orvosi Könyvkiadó Társulat, Budapest
- Kiss László 2004: Storočie heroických výkonov – k histórii cisárskeho rezu na Slovensku v 19. storočí. Praktická gynekológia, 1. sz. Leblancné Kelemen Mária 1979: Adalékok a reformkori Nógrád megye egészségügyi helyzetéről Baintner Ferenc megyei főorvos jelentései alapján. Orvostörténeti Közlemények, 87-88. kötet, 269–275.
- MagyaryKossa Gyula 1929: Magyar Orvosi Emlékek II. kötet, Budapest
- Pongrácz Mihály 1839a: Száj rákfene tökéletes gyógyulása. Orvosi Tár, Új folyamat, Második félév, 9. Sz., 129–132. 1839b: Császármetszés. Orvosi Tár, Új folyamat, harmadik félév, 14. Sz., 209–212. 1841: A méhhüvely tökéletes elválása s helyéből kifordulása. Orvosi Tár, Új folyamat, hatodik félév, 41–44. 1844: Orvosi Tár, Harmadik folyamat, hatodik kötet, 24. sz., 372.
- Thorwald, Jürgen 1959: A sebészek évszázada (ford.: Siklósi Mihály), Gondolat Kiadó, Budapest
- Szabó András 1996: A császármetszés története és ikonográfiája (Historia et iconographia sectionis caesariae). Folium, Budapest
- Tóth István 1926: A császármetszés a multban és ma (előadta a Balatonfüreden 1926. május 14-én tartott „Továbbképző kurzuson”). Orvosképzés, 452–462.
- Varjassy Péter 2002: A császármetszés története Magyarországon a XIX. század végéig. Orvosi Hetilap, 44. sz., 2493–2499.

JEGYZETEK

- {1} Thorwald 1959.
- {2} Szabó 1996.
- {3} Varjassy 2002.
- {4} Leblancné 1979. 269.
- {5} Tóth 1926. 460.
- {6} Borovszky 1911. 547.
- {7} Gortvay 1953. 186.
- {8} Dörnyei 2001. 110.
- {9} A petécsláz valószínűleg a ma kiütéses tífusznak nevezett kór lehetett.
- {10} Dörnyei 2001. 110.
- {11} Hőgyes 1896. 265.
- {12} Dörnyei 2001. 110.
- {13} Varjassy 2002.
- {14} Gortvay 1953. 121.
- {15} Pongrácz 1839a
- {16} Pólya József (1802-1873) alsószecsei (Dolná Seč) születésű pesti orvosdoktor.
- {17} Iboló: jód.
- {18} Pongrácz 1841.
- {19} Pongrácz 1844
- {20} Magyary-Kossa 1929. 133.
- {21} Dörnyei 2001. 110.
- {22} Kiss 2004.